



سیاست و فضا

(رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)

دکتر سهراب عسگری
دکتر محمد رثوف حیدری
دکتر پرویز سلیمانی مقدم

سرشناسه	: عسگری، سهراب، ۱۳۵۱-
عنوان و نام پدید آور	: سیاست و فضا/ پدیدآورندگان اثر سهراب عسگری، محمدرئوف حیدری فر، پرویز سلیمانی مقدم.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۳ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۲۱۴. گروه جغرافیا؛ ۱/۱۱۴
شابک	: 9 - 0261 - 14 - 964 - 978
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۷۹
موضوع	: سیاست جغرافیایی.
سازمان اسناد و کتابخانه ملی	: حیدری فر، محمد رئوف، ۱۳۵۴ -
شناسه افزوده	: سلیمانی مقدم، پرویز، ۱۳۵۵ -
شناسه افزود	: دانشگاه پیام نور
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ع ۵س ۹/۱۹ JC۲
رده بندی دیویی	: ۳۲۰/۱۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۰۸۸۰۹



سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سیاست و فضا

مولفان: دکتر سهراب عسگری - دکتر محمدرئوف حیدری فر - دکتر پرویز سلیمانی مقدم

ویراستار علمی: دکتر زهرا عسگری

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول بهمن ۱۳۹۴

شابک: ۹ - ۰۲۶۱ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0261 - 9

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

قیمت: ۴۹۰۰۰ ریال

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چند هزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملل، های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با «اشتهای فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا باشد و در قبال عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان شوق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان ی‌دوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گلّه و ناهشنوایی کرده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است. کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاوردهای انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشأن خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویاء علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام یافته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف تعمیم سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی هم‌رسانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را متراکه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نمودند، بی‌پایان سپاس‌گزارانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی بی‌پایان ماست.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب کتاب

نه	پیشگفتار
۱	فصل اول: فضای جغرافیایی
۱	هدف کلی
۱	اهداف یادگیری
۱	مقدمه
۲	۱-۱ مفهوم فضای جغرافیایی
۶	۲-۱ مختصات فضای جغرافیایی
۹	۳-۱ فضا و مکان جغرافیایی و تفاوت آن‌ها
۱۳	۴-۱ فناوری‌های نوین و فضای جغرافیایی
۱۶	۵-۱ عناصر و محتوای فضای حیاتی
۱۷	۶-۱ کنشگران فضا، روندها و فرایندها
۱۹	۷-۱ ایدئولوژی و فضای جغرافیایی
۲۱	خلاصه فصل
۲۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول
۲۴	پرسش‌های تشریحی
۲۵	فصل دوم: سیاست، حکومت و کشور
۲۵	هدف کلی
۲۵	اهداف یادگیری
۲۵	مقدمه
۲۶	۱-۲ مفهوم سیاست
۲۹	۲-۲ تعریف حکومت و عناصر آن
۳۲	۱-۲-۲ دولت
۳۳	۲-۲-۲ قوه مقننه یا قانون‌گذاری

۳۶	۲-۲-۳ قوه قضاییه
۳۷	۲-۲ کشور در جغرافیای سیاسی
۳۹	۲-۳-۱ مردم
۴۲	۲-۳-۲ سرزمین
۴۴	۲-۳-۳ حکومت
۴۵	۲-۴ پراکندگی جغرافیایی کشورها
۴۷	۲-۵ شکل کشورها
۵۰	۲-۶ واحدهای سیاسی و نقش مرزها
۵۱	۲-۶-۱ انواع مرز
۵۴	۲-۶-۲ دو رویکرد متفاوت به مرزهای بین‌المللی
۵۶	بخش نتیجه فصل
۵۹	بخش زمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۵۹	پرسش‌های تشریحی
۶۱	فصل سوم: فضای جغرافیایی و سیاست
۶۱	هدف کلی
۶۱	اهداف یادگیری
۶۱	مقدمه
۶۲	۳-۱ ضرورت وجود تشکیلات سیاسی در یک محدوده
۶۸	۳-۲ تشکیلات سیاسی و سازماندهی فضای جغرافیایی
۷۰	۳-۳ شهروند، وظایف و حقوق شهروندان
۷۰	۳-۳-۱ شهروند
۷۸	۳-۳-۲ وظایف شهروندان
۸۰	۳-۳-۳ حقوق شهروندی
۸۳	۳-۴ آثار متقابل عناصر سازنده واحد سیاسی و مثلث روابط
۸۶	۳-۵ بازتاب تصمیمات سیاسی در فضای جغرافیایی
۸۷	خلاصه فصل
۸۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۹۰	پرسش‌های تشریحی
۹۱	فصل چهارم: نگاهی به فضای جغرافیایی جهان
۹۱	هدف کلی
۹۱	اهداف یادگیری
۹۱	مقدمه
۹۲	۴-۱ تقسیم‌بندی‌های جغرافیایی جهان
۹۳	۴-۲ تقسیم جهان به شمال و جنوب اقتصادی
۹۵	۴-۳ تقسیم جهان بر اساس اندیشه‌های خودمحوری

۹۷	۴-۴ تقسیم جهان بر مبنای توسعه یافتگی
۱۰۰	۵-۴ رقابت قدرت‌های بزرگ و فضای جغرافیایی
۱۰۲	۶-۴ عوامل مؤثر در شکل‌دهی فضای جغرافیایی جهان
۱۰۵	خلاصه فصل
۱۰۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۰۸	پرسش‌های تشریحی
۱۰۹	فصل پنجم: سیاست و چالش‌های آن
۱۰۹	هدف کلی
۱۰۹	اهداف یادگیری
۱۰۹	مقدمه
۱۱۰	۱-۵ سیاست زلی، سیاست سفلی
۱۱۲	۲-۵ آفت سیاست‌زدگی
۱۱۳	۳-۵ سیاست آفت‌زده
۱۱۴	۴-۵ سیاست و دیکتاتوری
۱۱۵	۵-۵ سیاست و دموکراسی
۱۱۶	۱-۵-۵ مفهوم دموکراسی
۱۱۹	۲-۵-۵ دموکراسی و فضا
۱۲۰	۳-۵-۵ جغرافیای انتخابات
۱۲۳	۴-۵ شهروندی
۱۲۴	۵-۵ سیاست و گروه‌های فشار (گروه‌های تحریک)
۱۲۶	۶-۵ سیاست و حزب سیاسی
۱۲۸	۷-۵ سیاست و قدرت
۱۳۰	۱-۷-۵ قدرت ملی
۱۳۲	۸-۵ سیاست؛ مقیاس و فضا
۱۳۴	۹-۵ سیاست و منافع ملی
۱۳۷	۱۰-۵ ژئوپلیتیک
۱۳۸	۱۱-۵ استراتژی
۱۳۹	۱-۱۱-۵ ژئواستراتژی
۱۳۹	۱۲-۵ واقعیت‌های ژئوپلیتیک و استراتژی ژئوپلیتیک
۱۴۰	خلاصه فصل
۱۴۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۱۴۳	پرسش‌های تشریحی
۱۴۵	فصل ششم: چالش‌های فضای جغرافیایی
۱۴۵	هدف کلی
۱۴۵	اهداف یادگیری

۱۴۵	مقدمه
۱۴۶	۱-۶ چیرگی انسان بر فضای جغرافیایی
۱۴۸	۱-۱-۶ سازماندهی سیاسی فضا
۱۴۹	۲-۶ فضای جغرافیایی و تخریب و بنا
۱۵۱	۳-۶ فضای جغرافیایی و نسل‌های آینده
۱۵۲	۱-۳-۶ توسعه پایدار
۱۵۴	۴-۶ عدالت جغرافیایی رهیافتی نو در تبیین سازماندهی فضا
۱۵۴	۱-۴-۶ مفهوم عدالت فضایی
۱۵۴	۲-۴-۶ عدالت فضایی، فرایندهای تصمیم‌گیری و باز توزیع
۱۵۶	۳-۴-۶ سیاست و عدالت فضایی (جغرافیایی)
۱۶۱	۴-۶ ابعاد عدالت اجتماعی در اسلام
۱۶۱	۵-۶ آلودگی‌های زیست‌محیطی و مسئولیت نوع بشر
۱۶۳	۱-۵-۶ آلودگی‌های خاک‌ها
۱۶۳	۲-۵-۶ آلودگی منابع آب
۱۶۴	۳-۵-۶ آلودگی هوا
۱۶۶	۶-۶ واقع‌گرایی و فضای جغرافیای جنگ و تمرینات جنگی)
۱۷۰	۷-۶ جمعیت و فضای جغرافیایی
۱۷۲	خلاصه فصل
۱۷۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم
۱۷۵	پرسش‌های تشریحی
۱۷۷	پاسخ‌نامه خودآزمایی‌های چهارگزینه‌ای
۱۷۹	منابع

پیشگفتار

فضای جغرافیایی که از مطالعه و پدیدارشناسی علوم جغرافیاست ارتباط تنگاتنگی با سیاست و ساختار سیاسی حاکم بر جامعه دارد. تبیین مفهوم فضای جغرافیایی البته به نقش دو گروه از عوامل اشاره می‌شود: عوامل طبیعی و عوامل انسانی.

عوامل طبیعی مجموعه‌ای خود را دارند که بر اساس قوانین خود عمل می‌کنند و فضاهای مختص به خود را پدید می‌آورند. این فضاها از پویایی خاصی برخوردارند و از قوانین انسانی پیروی نمی‌کنند. واکنش آنها به دخالت‌های نوع بشر در بسیاری مواقع تند بوده و منطبق بر معیارها و قوانین غیرانسانی است.

عوامل انسانی، اما در مقایسه با مورد پیش گفته مجموعه‌ای از رفتارها و کنش‌ها هستند که هم می‌تواند همراه با برنامه باشند و هم بدون برنامه فضاهای جغرافیایی انسان‌ساز از این منظر به گروه کشورهای توسعه‌یافته، کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه‌نیافته قابل تقسیم هستند. تفاوت در این سه فضای جغرافیایی به برنامه‌ریزی، مدیریت و سازمان‌دهی قانونمند و قاعده‌مند مربوط می‌شود. به بیان بهتر کشورهای توسعه‌یافته فضاهای جغرافیایی را با برنامه‌ریزی سامان می‌دهند. فضای جغرافیایی در این گونه کشورها در مقایسه با کشورهای دیگر مدیریت شده و ساماندهی شده است. در گروه دوم از کشورهای جهان تلاش برای ساماندهی بهتر ادامه دارد اما با کشورهای گروه نخست فاصله قابل توجهی دارند ولیکن در مقایسه با کشورهای گروه سوم وضعیت مطلوب‌تری دارند.

گروه سوم کشورهای توسعه نیافته هستند که آمیدی به بهبودی اوضاع آنها نیست. در این گونه کشورها مردم گرفتار حاکمیتی ناتوان، بی تدبیر و فاسد هستند که برای سازمان دهی فضای جغرافیایی کار مهمی نمی تواند انجام دهد. در نتیجه فضای جغرافیایی کشورهای توسعه نیافته از ناهمگونی، فقدان مدیریت، ویرانی رنج می برد. به بیان دیگر این کشورها درگیر مرگ تدریجی شده اند.

فضای جغرافیایی برونداد مجموعه ای از روندهاست. روندهایی که بر پایه برنامه ریزی عملیاتی می شوند به فرایندهای قابل توجه و مثبت منتهی می گردند و روندهای بدون برنامه پیامدهای نامطلوب در پی دارند. در فضای جغرافیایی کشورها این تفاوتها به طور کامل قابل مشاهده هستند. به بیان دیگر فضای جغرافیایی کشورها انعکاسی است از برنامه ها، روندها و فرایندها. برای رسیدن به فرایندها مجموعه گسترده ای از اقدامات و عملیات نیاز است. از این رو هر فضای جغرافیایی انعکاسی است از اقدامات حکومتها. دولت ها که در طی یک دوره مشخص انجام می گیرد.

کتاب سیاست و برنامه انون به زیور طبع آراسته شده در شش فصل تنظیم گردیده است. فصل یکم به تبیین مفهوم فضای جغرافیایی می پردازد. فصل دوم به سیاست، حکومت و دولت اختصاص یافته است. در فصل سوم رابطه بین سیاست و فضای جغرافیایی مورد تحلیل قرار می گیرد. در فصل چهارم فضای جغرافیایی جهان و در فصل پنجم چالش های فضا مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته اند.

پرواضح است که با تمام تلاش های صورت گرفته، کتاب سیاست و فضا دارای نقصان های است. بسیار خرسند خواهیم گشت استاذ کرامی و صاحب نظران و دانشجویان محترم دیدگاه های خود را در این خصوص اعلام فرمایند.